

Araştırma Makalesi/ Research Article

Osmanlı Kanunnameleri Işığında Üsküp ve İdaresi

Fikriye Erkul*

(ORCID: 0000-0002-6070-120X)

Makale Gönderim Tarihi

22.03.2022

Makale Kabul Tarihi

04.08.2022

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Erkul, F., "Osmanlı Kanunnameleri Işığında Üsküp ve İdaresi", *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4/2 (Aralık 2022), 240-264.

APA: Erkul, F. (2022). Osmanlı Kanunnameleri Işığında Üsküp ve İdaresi. *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4(2) (Aralık 2022): 240-264.

Öz

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren Balkan topraklarında ilerleme sürecine girdi. Bu süreçte ele geçirilen yerlerden biri olan Üsküp; Arnavutluk, Bosna ve Makedonya'ya giden yolların kesiştiği güzergahta yer alıyordu. Üsküp, Bosna'nın fethine kadar Osmanlı Devleti'nde uç özelliği taşıyan bir yer oldu.

Osmanlı Devleti'nde kanunname faaliyetlerine bakıldığında kanunname örnekleri her zaman bir kanunname başlığı altında yer almaz. Pek çok kere, yasakname veya taşradan bildirilen bir mesele sonucu gönderilmiş bir cevap formu şeklinde karşımıza çıkabilir. Osmanlı Devleti'nde gerek Rumeli gerekse Anadolu eyaletlerini ilgilendiren genel kanunnameler ile doğrudan Üsküp ile ilgili kanunnamelere bakıldığında alışlageldiği üzere toprak idaresi konusu ağırlık kazanır. Üsküp ve Selanik başlığı altında yer alan kanunnamede toprak meselesi üzerinde durulur. Bölge, maden bakımından zengin bir yer olduğundan Rumeli kanunnameleri içinde maden konusu dikkati çeker. Bunun

* Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi, Rektörlük, Ortak Dersler Bölümü, Türkiye, fikriyeboy@hitit.edu.tr.

Lecturer, Hitit University, Rectorate, Department of Common Courses, Türkiye.

yanı sıra Üsküp çevresi göçebe yaşam tarzına elverişli olduğundan civarda yörük grupları vardır. Bu sebeple Rumeli yörükleri ile ilgili hususlar kanunnamelerdeki yerini alır. Üsküp ve çevresinde yer alan bazı madenlerde bu yörük grupları görevlendirilir. Yörük grupları sadece madenlerde değil orduda da piyade gücü olarak gerektiğinde hizmet eder. Üsküp sancağına bağlı Kalkandelen, Kirtova gibi nahiyeler maden bakımından zengindir. Bu sebeple Üsküp'te Osmanlı darphanesi yer alır.

Toprak sistemine bakıldığında Üsküp, miri arazi sisteminin uygulandığı bir bölgedir. Bir nevi kiracılık sistemi olan bu sistem bölge halkı için tanındır. Barkan'ın ifade ettiği gibi zenginlik ve medeniyetin topraktan kaynaklandığı çağlarda, devletin tüm toprakları kendi bünyesine alarak tasarruf hakkını belirli koşullarda devretmesi olağandır.

Bu makalede Osmanlı kanunnameleri ışığında klasik dönemde Üsküp'te Osmanlı idaresi, toprak sistemi, madencilik ve nüfus üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Rumeli, Üsküp, Osmanlı Kanunnameleri, Toprak idaresi, Maden.

Skopje and its Administration in the Light of Ottoman Legal Codes

Abstract

Since its establishment, the Ottoman Empire aimed to conquer the Balkan territories. In line with this purpose, Skopje, one of the conquered areas, it was strategically placed at the intersection of roads extending to Albania, Bosnia and Macedonia. Until the conquest of Bosnia, Skopje became an important frontier zone of the Ottoman Empire. The first instances of legal codes in the Ottoman Empire are not always included under the title of a legal code. They often take the form of a response sent as a result of a restriction or an issue reported by the provinces. When the general legal codes of both Rumelia and Anatolian provinces, as well as the legal codes particularly related to Skopje, are analyzed under the Ottoman Empire, the issue of land administration comes to the forefront, as it always does. The issue of land is stressed in the legal codes known as Skopje and Salonica. Since the region is a rich place in terms of minerals, the issue of mining draws attention in Rumelian legal codes. Besides, since the surroundings of Skopje are suitable for the nomadic lifestyle, there are nomadic groups in the vicinity. For this reason, the issues related to the Rumelian nomads take their place in the laws. These nomadic groups are appointed in some mines in and around Skopje. The nomadic groups serve not only in the mines but also in the army as an infantry force. Sub-districts such as Kalkandelen and Kirtova, which are connected to the sanjak of Skopje, are rich in minerals. There is an Ottoman mint in Skopje.

Considering the soil system, Skopje is a region where the miri property system is applied. This system, which is a kind of tenancy system, is familiar to the people of the region. As Barkan states, in the ages when wealth and civilization originated from the land, it is usual for the state to take all the land under its own control and transfer its right of disposition under certain conditions.

In this article, the land system, mining, and population of the Ottoman administration in Skopje throughout the classical period were discussed in light of Ottoman legal codes.

Keywords: Rumelia, Skopje, Ottoman Legal Code, Land administration, Mining

Giriş

Üsküp, coğrafi konumu açısından Balkan yarımadasının merkezinde, güneyde Selanik ve Ege Denizi ile kuzeyde Niş- Belgrad bölgesine uzanan güzergahın üzerinde yer alır¹.

Bugün Üsküp'ün yer aldığı coğrafyanın kuzeybatısında eski çağlarda Skupi olarak adlandırılan İlliryan kolonisi bulunuyordu. Romalılar şehrin bulunduğu bölgeye Dardania² adını verdi. VII. yüzyılda şehri alan Slavlar ise buraya Skopje (Skopie) dedi. Şehir 518 depremi ile yıkıldı. Yıkılan şehir Bizans İmparatoru I. Justinian döneminde yeniden inşa edildi. Üsküp, 10. Yüzyılda Bizans'ın askeri-idari ve iktisadi merkezi haline geldi³.

Roma, Bizans ve Slav hakimiyeti yaşayan Üsküp, V. yüzyılda Hun akınlarına sahne oldu. X. yüzyılda Bizans egemenliğine giren şehir, 13. yüzyılda Sırp Devleti'nin eline geçti. Üsküp, 1392 tarihinde Paşa Yiğit Bey'in fethi ile Osmanlı Devleti hakimiyetine girdi. Üsküp, Bosna'nın fethine kadar uç beylerinin merkezi oldu. Bu bakımdan Avrupa kıtasında

¹ Nazif Hoca, "Üsküb", *İA*, MEB, c.XIII, İstanbul, 1986, s.122.

² Adra'dan türetilmiş (ana tarıncanın erkeği ülkesi) Niş ile Üsküp arasındaki bölgenin ilkçağdaki adıdır. Hellen dilinde buraya Dardania halkına da Dardanoslar denirdi. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Yay., İstanbul, s.204-205. İlliryalıların kökeninin Hint-Avrupalı olduğu kaydedilir. M.L. Bilge, "Arnavutluk", *DİA*, c.III, s.384.

³ Nazif Hoca, "Üsküb", s.122.

yapılacak seferlerde önemli güzergahlardan biri idi. Üsküp ve çevresi aynı zamanda maden bakımından da zengindi.

Türklerin Anadolu'dan Rumeli'ye Geçişi

Türklerin Avrupa topraklarına geçişleri Roma İmparatorluğu dönemine kadar uzanır⁴. Türk akınları Roma döneminde Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa kıtasına doğru ilerledi ve Anadolu'nun fethi ile birlikte bu kez Anadolu üzerinden Avrupa kıtasına doğru devam etti.

Selçuklular ilk etapta Bizans'taki taht mücadelelerinde taraf olarak Anadolu'dan Avrupa kıtasına geçti. 1081 senesinde İznik'i başkent yapan Süleyman Şah, Bizans tahtı için mücadele eden Alexios Komnenos'un ordusuna katıldı⁵. Süleyman Şah'ın Bizans'ın taht mücadelelerinde taraf olarak Boğaz'ı aşip Rumeli topraklarına ulaşması Bizans sarayında endişe uyandırdı⁶.

Selçuklu Sultanı İzzettin Keykavus emirlerinin emirleri 1261 yılında Moğollar tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı. Bu olayın ardından Keykavus, emirlerinin maiyeti ile birlikte Bizans'a sığındı⁷. Konstantinopolis'te ağırlanan Keykavus ve beraberindeki Türkmenlere Bizans tarafından Dobruca bölgesi tahsis edildi⁸.

Anadolu'nun batısında yer alan denizci Türkmen beylikleri de boğazları geçerek zaman zaman Trakya ve Balkan topraklarında faaliyet gösterdi. Ege kıyısında yer alan ilk Türkmen beylerinden biri olan Çaka Bey, Bizans ile temas halinde idi. Çaka Bey Bizans'a esir düştü. Çaka Bey, esaretten kurtulduktan sonra Balkanlarda, Peçeneklerin yardımıyla Bizans ile mücadeleye kaldığı yerden devam etti⁹. 14. yüzyılda Karesi Beyliği komutanlarından Halil Ece, Bizans ile anlaşarak bölgeye gelen

⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Yücel Öztürk, "Osmanlı Balkanı: Tarihi Süreçte Rumeli Beylerbeyliği'nin Kuruluş ve Gelişmesi", *Türk Tarihinde Balkanlar*, Ed.: Z. İskefiyeli-M. B. Çelik-S. Yazıcı, Sakarya Ün. Yay., Sakarya, 2013.

⁵ Bilge Umar, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1998, s.157.

⁶ Anna Kommena, *Malazgirt'in Sonrası: Alexiad Anadolu ve Balkan Yarımadasına İmparator Alexios Komnenos Dönemi Tarihi*, Çeviren: Bilge Umar, İstanbul, 1996, s.125.

⁷ Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, Çev.: İ.B. Barlas, 1. Basım, İstanbul, 2009, s.35.

⁸ A. Y. Ocak, *Saru Saltık*, Türk Tarik Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s.27.

⁹ Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", *DİA*, c.VIII, İstanbul, 1993, s.187-188.

ancak daha sonra Bizans ile ters düşen ücretli askerler Katalanlar ile birlikte Trakya ve Makedonya bölgesinde faaliyet gösterdi¹⁰.

Osmanlı dönemine gelindiğinde Bizans İmparatoru Kantakuzen önce kızı Theodara'yı Orhan Bey'e eş olarak verdi. Ardından Bizans imparatoru tarafından kendisine yardım karşılığında Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'ya 1352 yılında Çimpe Kalesi geçici olarak verildi. Böylelikle Osmanlılar Rumeli'de ilk defa toprak elde etti¹¹. Çimpe Osmanlı Balkanı'nın ilk nüvesi oldu¹². 1389 yılında Üsküp ile Kosova arasında meydana gelen savaşta Osmanlı kuvvetleri Sırp, Boşnak, Macar, Eflak, Arnavud, Leh topluluklarından oluşan Sırp ordusunu yendi. Bu başarı Osmanlı kuvvetlerinin Rumeli'deki ilerleyişinde önemli aşamalardan biri oldu¹³.

Osmanlı kuvvetlerinin Balkanlarda ilerlediği bu süreçte Balkanların doğu ve kuzey kısmı Bulgarların, Üsküp'ün de yer aldığı yukarı bölgeleri ise Sırp'ların elinde idi¹⁴. Sırp İmparatoru Duşan, 1346'da Üsküp kilisesinde imparatorluk tacını giydi¹⁵.

Sırp sındığı ve Çirmen Savaşı ardından Osmanlı fetihleri Makedonya'ya doğru ilerledi¹⁶. Hadidi, maden bakımından zengin Rumeli topraklarında, Yıldırım Bayezid'in cülusundan sonra gümüş madenlerinin ele geçirildiğini ardından Paşa Yiğit Bey'in Üsküp'e gönderildiğini Vidin çevresinin de Firuz Bey tarafından alındığını kaydeder¹⁷. Evliya Çelebi, Üsküp Kalesi'nin Gazi Evrenos eliyle

¹⁰ Ramon Muntaner, *Chronicle*, translated by: Lady Goodenough, Cambridge, UK, 2000, s.453.

¹¹ Nicolaos Nicoloudes, "Bir Tarihi Olayın Açıklanması İle İlgili Sorunlar: Gelibolu'nun Fethi ve Laonikos Chalkokondyles", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Çeviren: Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, DTCF Yay, c.27, sayı:44, 2008, s.204-205.

¹² Mehmet İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti", *Türkler Ans.*, Ankara, 2002, c. IX, s.267.

¹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.I, TTKY, Ankara, 1988, s.253-255.

¹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.I, s.161.

¹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.I, s.196.

¹⁶ Fahameddin Başar, "Çirmen Savaşı'nın Balkan Tarihindeki Yeri", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı)*, Sayı:12, İstanbul, 1998, s. 55.

¹⁷ Hadidi, *Tevarih-i Ali Osman (1299-1523)*, haz.: Necdet Öztürk, Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul, 1991, s. 108.

fethedildiği belirtir¹⁸. Osmanlı fetihlerinden önce var olan Üsküp Kalesi II. Murad zamanında onarılmıştır¹⁹.

Vardar Nehri'nin sağ ve solunda geniş, yeşil bir arazide yer alan Üsküp'ün²⁰ Üsküp'ün Türklerin hakimiyetine ne zaman girdiği konusunda farklı tarihler bulunsa da genel olarak 1392 tarihi kabul edilir²¹. 15. Yüzyıla gelindiğinde Trakya, Bulgaristan ve Makedonya bölgesi tümüyle Türklerin kontrolü altına girmiştir²².

Nüfus

Balkan topraklarındaki fetihler ardından bu bölgelere uç beyleri ve maiyetlerinin yanı sıra Anadolu'dan gelen dervişler ve ahiler eşliğindeki Türk nüfusu iskan edildi²³. I.Bayezid dönemi Rumeli'nin Türkler tarafından iskan edilmesinde yoğun bir dönem oldu²⁴. Timur istilasından sonra Anadolu'daki kargaşa ortamı Rumeli'ye Türkmen göçünü daha cazip hale getirdi²⁵. Anadolu'dan Rumeli'ye geçen yörük grupları uçlarda akıncı kuvvetlerine önemli destek sağladı²⁶. Bu gruplardan biri olan, Üsküp çevresinde yer alan yörüklerden Kocacık yörükleri eşkinici ve

¹⁸ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c.V, haz.: Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, s. 3029.

¹⁹ Nazif Hoca, "Üsküp", s.124. Kale dizdarının 300 neferi vardır. Bunlar vazifelerini Kartova'daki gümüşhaneden alır. Burada yer alan cebecibaşı güherçile madeninden siyah barut çıkarır. Kervan mallarından vergi alınmakla birlikte Üsküp'te gümrük bulunmaz. 2150 adet kağıt bina kemer ve kubbe ile süslü çarşısı yer alır. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c.V, haz.: Mümin Çevik, İstanbul, s.3030-3034.

²⁰ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. V, s.3030.

²¹ Mehmet İnbaşı, "Üsküp", *DİA*, c.42, TDV Yay., İstanbul 2012, s.377. Popoviç A., "Üsküb", *Encyclopedia of Islam*, c.X, Leiden, 2000, s.922-923.

²² İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti", s.289.

²³ Ömer Lütfi Barkan, *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Yay., İstanbul, 1993, s.31. Bayezid I Rumeli'ye Türklerin iskanı konusuna önem gösterdi. Üsküp-Niş arasındaki bölgeye Müslüman kitleleri sevk etti. Bölgeye yörüklerin ilk gelişi 14. Yüzyıl sonlarında başladı. M.Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükle Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İşaret Yay.,2008, s.15.

²⁴ Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, s.15.

²⁵ Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, s. 16.

²⁶ Halil İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, İSAM Yay. İstanbul, 2010, s.107.

yamak olarak ordudaki yerini aldı. Bu yörük grupları bu görev karşılığında avarız-ı divaniyyeden muaf tutuldu²⁷.

Üsküp, Rumeli beylerbeyliğinin kurulması ve tımar sisteminin tesisinden itibaren büyük oranda Türkleşti²⁸. 1455 yılında Üsküp'te toplam 812 haneden 516'sı Müslüman 296'sı ise gayrimüslimlerden oluştu. 1481 yılında Müslüman ve gayrimüslim hane sayısında düşüş görüldü²⁹. Bu düşüşte Fatih döneminde Trakya ve Makedonya'da yaşanan veba salgınının etkili olduğu düşünülebilir³⁰. 1500 yılı Üsküp için arka arkaya felaketlerin yaşandığı bir yıl olur. Önce bezzâzistan yanar ve 18 tanınmış şahsiyet burada hayatını kaybeder. Yaklaşık 4 ay sonrada Vardar Nehri gece vakti taşınca 500 kişi boğularak can verir³¹.

1569'a gelindiğinde Üsküp'te toplam 1991 hane sayısından 1517'si Müslüman 747'ü de gayrimüslim hane şeklinde kaydedilir. Buna göre ortalama hane sayısı 5 kişi olarak varsayıldığında, tahmini olarak 1455 yılında, 2584 müslüman 1507 gayrimüslüm, 1569'a gelindiğinde 8080 müslüman ve 2445 gayrimüslüm nüfus yer alır³². Müslüman nüfus bu süreçte gayrimüslimlere oranla daha çok artar.

Akıncı Beyleri: Paşa Yiğit ve İshak Bey

Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında fetihler, akıncı uç beyleri etrafında toplanan kuvvetler tarafından yürütüldü³³. Akıncı uç beyleri Fatih'in merkezi otoriteyi kesin bir şekilde tesisine kadar ki süreçte feodal bey gibi varlığını korudu³⁴. Mihailoğulları, Evrenesoğulları gibi uç

²⁷ Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları*, Birinci cilt Kanunlar, İÜ Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı, 1943 İstanbul, s.262-264.

²⁸İnbaşı, "Fetihten İtibaren Üsküb'de Türk Nüfusu", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2 (1995), s. 72.

²⁹ İnbaşı, "Fetihten İtibaren Üsküb'de Türk Nüfusu", s.73.

³⁰ Kitovulos, *İstanbul'un Fethi*, Türkçesi: Karolide, Kapı Yay., İstanbul, Haziran 2013, s.176.

³¹ Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2014, s.215.

³² İnbaşı, "Fetihten İtibaren Üsküb'de Türk Nüfusu", s.74.

³³ Yücel Öztürk, "Osmanlı Klasik Sisteminin Teşekkülü ve Çözülüşü", *Türkiye Günlüğü*, 58/Kasım-Aralık, Ankara, 1999, s.133.

³⁴ Yücel Öztürk, "Osmanlı Balkanı: Tarihî Süreçte Rumeli Beylerbeyliği'nin Kuruluş ve Gelişimi" *Türk Tarihinde Balkanlar*, Editörler: Z.İskefiyeli, M. B. Çelik, S. Yazıcı, SAÜ Balkan Araştırma Uygulama ve Araştırma Merkezi Yay., Haz. 2013, s. s. 19.

beyleri ile Üsküp'ü de içeren kısımda Paşa Yiğit oğulları bölgenin fethinde ve iskanında önemli görev üstlendi³⁵. Osmanlı, Rumeli'de faaliyet gösteren bu akıncı beylerine fetihleri teşvik için sınır boylarında temlikler tahsis etti³⁶. Bazı vergi muafiyetlerini de kapsayan temlikler sayesinde uç beyleri pek çok yeni köyler kurdu. Buralara kendi akraba, hısım, köle ve bunların dışında Anadolu'dan gelen Türk-İslam nüfusunu iskan etti. Zamanla çoğalan bu yerleşim yerlerinde Osmanlı, daha önce tanıdığı bazı vergi muafiyetlerini kaldırmak istediğinde devletle reaya arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkabiliyordu. Temlik edilen topraklar uç beyleri tarafından hızla imar edildi³⁷. Bu akıncı uç beylerinden biri olan Paşa Yiğit, maiyetindeki Türkmenler ile birlikte Üsküp civarına gelerek burada kendi uç beyliğini tesis etti³⁸. Paşa Yiğit'ten sonra yerine geçen İshak Bey ise Paşa Yiğit'e "atası gibi" yakındır³⁹.

Aşıkpaşazade, Saruhan göçerlerin tuz yasağına uymaması sebebi ile sultan I. Bayezid Han zamanında Filibe yöresine sürüldüğünü bu göçerlerin "ulusu" olan Paşa Yiğit'in de ulusu ile birlikte Filibe yöresine gittiğini kaydeder⁴⁰. Ancak bu sürgün meseleyi uzun vadede çözmedi.

³⁵ M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İÜEF Yay., 1977, İstanbul, s.50.

³⁶ Barkan, "Tımar", *İA*, MEB Yay., c.XII.I s.296. Bu dönemde fetihler akıncı beylerinin maiyetindeki akıncılar tarafından yürütüldü. Akıncı, ahi ve tekke kökenlilere temlik edilen mülkler her türlü vergiden muaf ve babadan oğula geçen tümüyle şahsi mülktü. Öztürk, "Erken Osmanlı Kaynak Formları", s. 163. Ünlü şeyhülislam Ebussuud Efendi fetvalarında arazi mesellerine, tımar ve temlik, hususlarına yer verdi. Ertuğrul Düzdağ, *Ebussuud Efendi Fetvaları*, Kapı Yay., Haziran 2012, İstanbul, s.217.

³⁷ M. Münir Aktepe, *Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye Yerleşmesi*, Edebiyat Fak. Tarih Zümresi Doktora Tezi, İstanbul, 1949, s.285-289.

³⁸ Yücel Öztürk, "Erken Osmanlı Kaynak Formlarının Yapısal Karakteri Muhtevası ve Osmanlı Tarihi Açısından Önemi: Sultan Birinci Murad'ın Evrenos Bey'e Verdiği İmtiyaz Berati", *Doğu Avrupa Araştırmalarında Kavramlar, Kaynaklar, Metodoloji ve Sanat*, 2019 CIEES, Congress of International Eastern European Studies, October 2019, North Makedonya, s.162. Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. I, Editor: Erhan Afyoncu, İstanbul, 2011, s.205. Bu temliklerin sahipleri idari olduğu kadar vergi konusunda da bağımsızdı. Devlet memurları vergi tahsili gerekçesi ile bu malikanelere giremiyordu. Barkan, "Tımar", *İA*, s.296. Paşa Yiğit Bey tarafından yetiştirilen İshak Bey 1414 yılında Paşa Yiğit Bey ölümü ile yerine geçmiş Sırbistan seferine katılmış, 1439 yılında vefat etmiştir. İnbaşı, "Üsküp", s.16.

³⁹ Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşazade Tarihi*, haz.: Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2013, s.88-100.

⁴⁰ *Aşıkpaşazade Tarihi*, s.88-100.

Fatih Kanunnamesi'nde Saruhan Vilayeti ile ilgili olarak, tuz yasaknamesi yer aldığından I. Bayezid döneminden sonra da tuz meselesinin devam ettiği anlaşılabilir⁴¹.

1395 yılından itibaren neredeyse bugünkü modern Makedonya'nın tamamı Paşa Yiğit tarafından Osmanlı idaresine alındı. Paşa Yiğit 1420'lere kadar Üsküp'te uç beyliği yaptıktan sonra yerine İshak Bey geçti. İshak Bey 1432 Arnavutluk seferinde Osmanlı ordusuna katıldı. Bölgedeki gelişmelerden Osmanlı merkezini haberdar etti. II. Murad'ın Sırp prensesi ile evliliğinde düğün heyetinde öncü olarak yer aldı. Bölgede başarılı mücadeleler veren İshak Bey'e Venedikliler İškodra'daki topraklarının korunması karşılığında 200 altın haraç ödedi⁴².

II. Murad döneminde uç beyleri devlet içinde önemli nüfuza sahipti. İshak Bey, Hırvatistan ve Dalmaçya'ya kadar akınlar düzenledi⁴³. 1455 tarihine gelindiğinde İsa Bey' in uç vilayeti, Kalkandelen, Zveçan, Ras, Seniçe, Yeleç ve Hodided olmak üzere ayrıldı⁴⁴.

Rumeli Eyaleti ve Üsküp

14. yüzyılda, Osmanlı fetihleri öncesinde Balkan coğrafyasında Üsküp'ün de yer aldığı kuzey bölgeleri Sırp'ların elinde idi. İmparator Duşan'dan sonra Sırp Devleti eski gücünü yitirdi. 1371'de gerçekleştirilen Çirmen Muharebesi'nde Sırp'lar Osmanlı kuvvetlerine yenilince Makedonya Türk saldırılarına açık hale geldi. Türk kuvvetleri Vardar Nehri ve Ohri çevresine kadar akınlar düzenledi⁴⁵. 1361'de Sultan Orhan, oğlu Murad'ı Lala Şahin ile birlikte Rumeli'ye gönderdi. Rumeli'de fethedilen topraklar Lala Şahin'in sorumluluğuna bırakılırken

41 H. İnalçık-R. Anhegger, *Kanunname-i Osmani Ber Muceb-i Örf-i Osmani*, TTK Yay., Ankara, 2002, s.29-30.

42 Feridun Emecen, "İshak Bey", *DİA*, c. XXII, İstanbul, 2000, s.524-525.

43 Murad II dönemi uçları, Tırhala- Yenişehir, Ergiri (Serez ve Arnavutluk'ta), Üsküp, ve Vidin'den oluşuyordu. İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s.145.

44 Rossitsa Gradeva, "Rumeli Under The Ottomans, 15th- 18th Centuries: Institutions and Communities", *Analecta Isisiana LXXVI*, İstanbul, 2004, s.26.

45 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.1, s.199. Fahameddin Başar, "Çirmen Savaşının Balkan Tarihindeki Yeri", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı)*, Sayı 12, İstanbul, 1998, s.55.

kendisine aynı zamanda beylerbeyi unvanı da verildi. Böylece Osmanlı Devleti'nde ilk olarak Rumeli eyaleti kurulmuş oldu. Eyalet, Osmanlı idari yapılanmasında en büyük yönetim birimini ifade etti⁴⁶. Osmanlı Devleti'nin kuruluş süreci ile Rumeli Beylerbeyliği'nin tesisi, birbirine paralel özellik gösterdi⁴⁷. Anadolu eyaleti ise 1393 yılında kuruldu⁴⁸.

Kanuni döneminde İbrahim Paşa'nın sadrazamlığından itibaren Rumeli beylerbeyliğini bizzat sadrazamlar idare etti. Bu uygulamanın devletin iç ve dış siyasetinin ağırlık merkezinin Rumeli toprakları olmasından kaynaklandığı kabul edilebilir⁴⁹. Rumeli ve Anadolu, üç tuğlu paşaların idaresinde yer alan eyaletlere ayrıldı. Eyaletler paşaların idaresinde liva (sancak) adı altında çeşitli kısımlara ayrılıyordu. Paşa makamının bulunduğu sancağa Paşa Sancağı adı verildi⁵⁰. Osmanlı Devleti'nden önce Selçuklu Devleti'nde de benzeri bir idari yapılanmaya rastlanırken Osmanlı Devleti'nde bu uygulama daha sistemli hale getirildi. Eyalet ve sancakların sınırları bölgenin coğrafi-stratejik konumu ile birlikte etnik yapısı da dikkate alınarak belirleniyordu⁵¹.

⁴⁶ Osmanlı il düzeninde sancaktan eyalete doğru bir kayma görülür. Ağırlık daha küçük bir idari birimden daha büyük bir idari birime geçmiştir. İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyaletle 1550-1659 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, 1. Baskı, Kasım 1978, s.122.

⁴⁷ Öztürk, "Osmanlı Balkanı: Tarihi Süreçte Rumeli Beylerbeyliği'nin Kuruluş ve Gelişmesi", *Türk Tarihinde Balkanlar*, s. 11.

⁴⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.1, s.502-503. Halil İnalçık, "Eyalet", *DİA*, c. XI, s.548-549. Osmanlı Devleti'nde karye, nahiye, kaza, sancak ve eyalet olmak üzere idari yapılanma mevcut idi. Kazaların birleştirilmesi ile sancaklar sancakların birleştirilmesi ile eyaletler oluşuyordu. Yusuf Halaçoğlu, *XIV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yay., Ankara, 1991, s.73; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 1997, s.217-228.

⁴⁹ Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti", *Belleten*, c.XX, TTKY, Ankara, 1956, s.248.

⁵⁰ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîs'î Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, hazırlayan: Sevim İlgürel, Ankara 1998, s.25. Eyalet tabiri erken dönem Osmanlı devletinde tam olarak bugünkü anlam ile kullanılmıyordu. Bazen eyalet yerine vilayet kullanılıyordu. Bu durumda vali tabiri de kullanıldı. Ancak vali-i memleket tabiri ile herhangi bir yerin idare veya kadı naib gibi adli ve kazai amiri de ifade ediliyordu. XV. yüzyıl ortalarında ise eyalet kelimesi beylerbeylik bölgesi olmayan daha küçük bölgeleri ifade ediyordu. M. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İşaret Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, s.7.

⁵¹ Üçler Bulduk, *XVI. Asırda Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Sancağı*, TTKY, Ankara, 2013, s.25.

Osmanlı Devleti'nde temel idari birim sancaktı. Bu durum fazla bir değişime uğramadan Tanzimat'a kadar sürdü⁵². Koordinatör görevi gören bir birimi ifade eden eyalet, sancakların bir araya gelmesi ile oluştu⁵³. 1463 tarihinde uç sisteminin kaldırılmasının ardından Üsküp Rumeli eyaletine bağlı kaza olarak kaydedildi. 1463'te Bosna'nın fetihten sonra Bosna paşa sancağına dönüştürüldü. İshak Bey'in oğlu İsa Bey Bosna'nın ilk sancakbeyi oldu⁵⁴. Bosna'nın fethinden sonra Üsküp uç olma özelliğini yitirdi.

Kanuni dönemine ait kanunnamede Üsküb Rumeli eyaletine bağlı 24 sancaktan biri olarak kaydedilir⁵⁵. 17. yüzyıl müelliflerinden Hazerfan Hüseyin Efendi yine Kanuni döneminde olduğu gibi Üsküb'ü Rumeli eyaletinin 24 sancağından biri olarak belirtir⁵⁶.

1551 yılında ise Üsküp sancak statüsünde yer aldı⁵⁷. Üsküp sancağına bağlı kazalar ise Üsküp, Kalkandelen, Pirlepe ve Kırçova nahiyeleri oldu⁵⁸. Fatih dönemi kanunnamelerinde Üsküb, tuz yasağı, çeltük yasağı ve maden ile ilgili hususlarda yer alır.

Fatih'in Belgrad ve Eflak bölgesine düzenlediği seferlerde Üsküp ordunun ikmal ve uğrak yeri oldu⁵⁹. Fatih'in Belgrad seferi sırasında

⁵² İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2012, s.251.

⁵³ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s.252. Vilayetler ve sancaklar devletin tek idari birimi değildi. Osmanlı topraklarındaki her şehir ve kasabada yer alan kadı, hakim, noter ve padişahın diğer emirlerini uygulayan merkezden atanmış resmi yetkili olarak görev yaptı. Kadı, sancakbeyinin aksine görev bölgesinin tamamında otorite ve yetki sahibiydi. Bu açıdan kazalar paralel bir idari yapılanmayı oluşturuyordu. Sancakbeyi kadı emri olmadan herhangi bir cezai müeyyideyi uygulayamazdı. Colin İmber, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, çev: Şiar Yalçın, İstanbul, 1. Baskı, İstanbul 2006, s.250.

⁵⁴ Gradeva, "Rumeli Under The Ottomans", s.26.

⁵⁵ Akgündüz, *Kanunnameler*, c.IV I. Kısım, Fey Vakfı Yay., İstanbul, s. 534.

⁵⁶ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l Beyan Fi Kavanin-i Ali Osman*, TTK Yay., Ankara 1998, s. 117.

⁵⁷ Mehmet İnbaşı-Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp*, TTKY, Ankara, 2018, s. 31. Osmanlı devleti bir taraftan eyalet (beylerbeyilik) ve sancak (liva) olarak askeri idari birimlere ayrılırken aynı zamanda bu ayrıma tabi topraklar üzerinde kaza denilen şeri idari birimlerde yer almıştır. Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, TVYY, İstanbul, 2012, s.71.

⁵⁸ Osmanlı kuruluş döneminde vilayet, liva, kaza, nahiye tabirlerinin birbirlerini yerine kullanıldığına sıkça rastlanır. Gökbilgin, *XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, s.8.

⁵⁹ Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-Feth*, Hazırlayan: Mertol Tulum, İstanbul, 1977, s. 79-99.

topların bir kısmı Tuna Nehri vasıtası ile taşınırken bir diğer kısmı Üsküp'te döküldü⁶⁰.

Osmanlı Devleti'ndeki toprak idaresi esas olarak Selçukluların benzeri idi. Fethedilen yeni yerler, miri arazi adı altında devlete ait bulunuyordu. Ancak devlet dilediğinde bu toprakları ikta, vakıf ya da mülk şeklinde şahıslara devredebiliyordu. Osmanlı Selçuklu düzenini devam ettirmekle birlikte günün koşulları uyarınca miri arazi sistemini kendi bünyesine uyarladı⁶¹. Osmanlı Devleti ele geçirilen yeni yerleri haracî, öşrî, mirî arazi⁶² gibi farklı statülerde yapılandırdı. Rumeli'de elde edilen yeni bölgelerde uç beylerine sınır boylarında temlikler verilmekle birlikte bölge arazisi daha çok mirî arazi statüsüne dahil edildi. Ele geçirilen yeni yerler tahriri yapıldıktan sonra ekip biçmek kaydıyla eski sahiplerinde bırakıldı. Sahib-i arz yani tımar sahipleri, reaya gerektiği gibi toprağını işlemediğinde toprağını elinden alıp bu toprağı bir başkasına, yine ekip biçmesi koşuluyla tahsis edebilirdi⁶³. Bu durum göreve bağlı maaş niteliği gösteriyordu⁶⁴. Tımar sisteminin uygulandığı yerlerde vergilerin toplanması ve aidiyeti hususu devlet tarafından yakından takip edildi⁶⁵. Bu bakımdan Üsküp, tımar sisteminin, dolayısıyla merkeziyetçi politikaların uygulandığı yerlerden biri oldu.

Osmanlı Devleti'nde yeni fethedilen bir vilayette tımar gelirlerinin belirlenmesi, üretim durumunun tespiti gibi sebeplerle tahrir kayıtları

⁶⁰ İnbaşı-Kul, *Üsküp*, s. 17.

⁶¹ Aktepe, *Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye Yerleşmeleri*, Edebiyat Fak. Tarih Zümresi Doktora Tezi, İstanbul, s.281-282.

⁶² Ebussud Efendi arazi meselelerine dair verdiği fetvalarda mülk araziye, şehir içinde olan yerler olarak tanımlar. Miri arazinin ise öşri ya da haraci kategoriye dahil edilemeyeceği bunu tasarruf edenlerin malik olmadığını kaydeder. Hatta miri arazi etrafın hendek kazılıp meyve ağaçları dikilse bu arazi yine miri arazidir. Ertuğrul Düzdağ, *Kanuni Devri Ebussud Efendi Fetvaları*, 1. Basım, İstanbul, Haziran 2012, s. 217-218.

⁶³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.I, s.505; Büyük Selçuklularda uygulanan ikta sistemi, Osmanlılara ana hatları ile tımar örneği teşkil edebilecek özelliklere sahipti. Dirlikler bir hizmet karşılığı ve hükümdarın isteğine uygun olarak belirli bir süre için belirli bir görevle verilir, babadan oğula geçebilirdi. Bizansta pronoia denilen sistemde Osmanlı tımarına benzer bir şekilde görev karşılığı toprak tahsisleri imparatorluğun askeri yapısının temelini oluşturuyordu. Pronoia adını taşıyan bu tımarlarda toprak ve üzerinde yaşayan köylü imparatorun malı kabul edildiğinden satılamaz, devredilemez, miras bırakılmaz ve vakfedilemezdi. Ömer Lütfi Barkan, "Tımar", *İA*, MEB, XVII.1, İstanbul, 1979, s.294-295.

⁶⁴ Barkan, "Tımar", s.295.

⁶⁵ Barkan, "Tımar", s. 309.

tutulurdu. Rumeli toprakları da fetihler sonrasında yeni ele geçirilen diğer yerlerde olduğu gibi hızla tahrir edildi. Ardından tımarlar dağıtıldı. Rumeli’de ilk tımarlar ilmiye teşkilatından kadınlara ve diğer bir askeri grup olan yayalara verildi⁶⁶. Sadece ilmiye ve diğer askeri mensuplara değil Doğu Makedonya’da doğancı⁶⁷ vazifesini yerine getiren bir şahsa tımar tevcih edildiği görüldü⁶⁸. 17. yüzyıl müelliflerinden Hazerfan’ın kaydına göre Rumeli eyaletinde 24 sancak vardır. Bunlardan biri olan Üsküp’te hass-ı mirliva 240.000 akçadır. 20 zeamet ve 344 tımar yer alır⁶⁹.

Üsküp’te su yolu işinde çalışan köylü bu hizmeti karşılığında avarız-ı divaniyeden ve tekalif-i örfiyeden muaf tutuldu⁷⁰. Mehmet II. zamanında Üsküp asesbaşısı gelirini kentin dükkanlarından sağlıyordu⁷¹. Üsküp beyliğinde bulunan İshak Bey oğlu İsa Bey’de büyük bir Hristiyan aileden geliyordu⁷².

Osmanlı Devleti, Makedonya ve Taselya bölgelerinde, yollarda ve sarp geçitlerde güvenliği sağlamak amacı ile yerlilerden oluşturulan martolos denilen silahlı askeri birlikleri oluşturdu⁷³. Üsküp sancağı içinde martoloslar yer aldı. XV yüzyıl başlarında teşkilatlandırıldığı düşünülen martoloslar bazen sınır bekçisi bazen kale koruyucusu bazen de muhafız

⁶⁶ Gökbilgin, *XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, s.77-79. Halil İnalçık, “Stefan Duşan’dan Osmanlı İmparatorluğuna”, *Fuat Köprülü Armağanı*, TTKY, Ankara, 1953 s.211.

⁶⁷ Burada belirtilmesi gereken nokta bu vazife reayadan askeri sınıfa geçirmiyor. Bu görevi yerine getirenler avarız vergisini ve rüsüm-u reayasını ödemeye devam eder. Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları*, s.277.

⁶⁸ Niceoara Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti’nde Tımar*, çev.: M.Ali Kılıçbay, Teori Yay.,1. Baskı 1985, s.14-15.

⁶⁹ Hazerfen Hüseyin Efendi, *Telhisü’l- Beyan fi Kavanin-i Al-i Osman*, s.117.

⁷⁰ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, Eren Yay., genişletilmiş 2. Baskı, s.38-39

⁷¹ Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti’nde Tımar*, s.34.

⁷² İnalçık, “Stefan Duşan’dan Osmanlı İmparatorluğuna”, *Fatih Devri Üzerine Tetkik ve Vesikalar I*, TTK, Ankara, 1984, s.219-220

⁷³ Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, s.409-410; Halil İnalçık, “Stefan Duşan’dan Osmanlı İmparatorluğuna”, s.207-208

ve derbend bekçisi olarak görev aldı. Martoloslar yine tımar karşılığı bu görevi ifa etti⁷⁴.

Osmanlı Devleti, Balkan coğrafyasında fetihlerle birlikte bölgedeki Rum, Sırp ve Arnavut asıllı yerli askeri sınıfları muhafaza edip bu grupları Hristiyan tımar sahibi olarak kendi bünyesine dahil etti. Üsküp'te Hristiyan tımar sahipleri bulunuyordu⁷⁵. Osmanlı sadece ilmiye sınıf mensuplarına değil 15. yüzyılda Ortodoks Balkan kilisesi temsilcilerine de tımar tahsis edildi⁷⁶.

Devlet sadece din adamlarını değil asker ihtiyacını karşılayabilmek için eski askeri personeli de kendi yönetim sistemine adapte etti. Eski Hristiyan sipahiler bu sistem içinde varlığını sürdürdü. Sipahi olmak için dine bakılmamış, Osmanlı sultanına sadakatle hizmet etmek yeterli görülmüştür⁷⁷. Osmanlı Devleti Balkanlarda, fetihten sonra Duşan kanunlarını belli ölçüde devam ettirdi. Osmanlı Devleti, Rumeli'de tımar sistemini hatırlatan Proninja sistemini belli ölçüde korudu⁷⁸.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda kendine özgü koşullar altında tesis edilen tımar sistemi devletin idari-iktisadi yapısında temel yapıtaşlarından biri oldu⁷⁹. Osmanlı Devleti'nde uygulanan tımar sistemi o dönemin idari- iktisadi koşullarının sonucu idi⁸⁰.

Rumeli Kazaskerliği ve Üsküp Kadılığı

Osmanlı Devleti'nde eyalet yapılanması benzeri bir yapılanma ilmiye hiyerarşisinde de mevcuttu. Anadolu ve Rumeli kazaskerliği olarak iki kazaskerlik yer aldı. I. Murad döneminde ilk kazasker olarak Çandarlı Kara Halil atandı. Çandarlı Kara Halil'in tam olarak hangi tarihte bu göreve geldiği net değildir⁸¹. Fatih döneminde Anadolu ve Rumeli olmak

⁷⁴ Orhonlu, *Derbent Teşkilatı*, s.79-80.

⁷⁵ İnalçık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna", s.207-208, 218.

⁷⁶ Niceoara Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar*, s.36-39.

⁷⁷ Ortaylı, *Türkiye İdare ve Teşkilat Tarihi*, s.127.

⁷⁸ Halil İnalçık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna", s.237-240, 246.

⁷⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Tımar", *İA*, MEB, c. XVII.I, s.287.

⁸⁰ Barkan, *Türkiye'de Toprak Meseleleri*, Gözlem Yay., İstanbul, 1980, s.144.

⁸¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, 2. Basım, TTK Basımevi, Ankara 1986, s.7. Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devletinde Kazaskerlik (XVII. Yüzyıla Kadar)", *Bellekten*, LXI/232, Aralık 1997, s.6-7. Mustafa Şentop, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, Klasik Yay., Haz. 2005, İstanbul, s.31.

üzere kazaskerlik ikiye çıkarıldı⁸². Daha sonra yeni fetihlerle buna Mısır kazaskerliği eklendi. Ancak bu uzun ömürlü olmadı. Rumeli darül-cihad olması açısından üstün bir konumu ifade etti⁸³. Genel teamül XVI. yüzyıldan itibaren Rumeli kazaskerliğinden sonra bu görevi ifa eden kişinin daha üst makam olan şeyhülislamlık makamına getirilmesi idi⁸⁴. Bununla birlikte kazaskerlik Fatih döneminde Rumeli beylerbeyliği de dahil daha üst mevkiyi ifade ediyordu⁸⁵.

Osmanlı Devleti'nde vilayet, liva, kaza, nahiye tabirlerinin birbirlerinin yerine kullanıldığına sıkça rastlansa da kazanın anlamı açıktır: Bir kadının selahiyeti altında bulunan yeri ifade eder⁸⁶. Kaza, ticari ve kültürel bakımdan çevresinin merkezi olmuş bir kasaba ya da şehirle bu merkezi çevreleyen köylerden oluşan bir idari birimdir. Oluşumu tarihi seyir içinde meydana gelen kazaları ortaya çıkaran faktörler iktisadi, coğrafi ve kültürel olarak ele alınabilir⁸⁷. 1453 ten itibaren 1559'a kadar ciddi bir değişim görülmeyen Osmanlı devlet düzeninde devletin merkez hükümeti kontrolünde olan idari örgüt söz konusu olduğunda akla kaza gelir. Divandan ve sultandan doğrudan emir alan kadılar ilk kademe idari organdır⁸⁸.

Silistre kanunnamesinden anlaşıldığına göre vergiler belirlenirken kaza birimi esas alınır⁸⁹. Sancak teriminin ise 16. yüzyılda idari birimi ifade etmenin yanı sıra kumanda anlamında da kullanıldığı, liva-ı

⁸² Mustafa Şentop, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, Klasik Yay., s.35

⁸³ İpşirli, "Osmanlı Devletinde Kazaskerlik (XVII. Yüzyıla Kadar)", s.662. Erken dönemde pratik çözümlere yönelen Osmanlı Devleti ilerleyen dönemde devletin gitgide merkezîyetçi bir yapıya bürünmesi ve kazaskerlik kurumunun gelişme yönü diğer önceki Türk-İslam devletlerinde görülen kadılıkadatlığı ayrıca bir gereksinim bırakmadığı kabul edilebilir. Bu sebeple de Osmanlı Devletine has özelliklere sahip kazaskerlik kurumu ortaya çıktı. Mustafa Şentop, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, Klasik Yay., Haz. 2005, İstanbul, s.28. Rumeli fetihlerinde Darü'i-cihad konusunda farklı görüşler için bakınız: Heath W. Lowry: *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, 2010.

⁸⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK Basımevi Ankara,1988, s.152.

⁸⁵ Şentop, *Osmanlı Yargı Sistemi ve Kazaskerlik*, s.40.

⁸⁶ M. Tayyib Gökbilgin, *XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, s.8.

⁸⁷ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, YKY 2010 İstanbul, s.426.

⁸⁸ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, s.430.

⁸⁹ Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, s.285.

müsellem, voynugan sancağı gibi ifadelerden coğrafi bir bölgeden ziyade belirli grupları kapsayan terimlerden anlaşılabilir. Osmanlı Devleti'nde kumanda ve idare kavramları tam olarak birbirinden ayrı değildir⁹⁰. Bir sancak içerisinde birden çok kaza yer alabilir.

Osman Gazi'nin yanında yer alan, kendisi ile savaşlara katılan, orduda imamlık yapan Tursun Fakih Karacahisar'ın fethinden sonra (1288-1299) kiliseden camiye çevrilen yerde Osman Gazi adına ilk hutbeyi okudu. Burada hem kadı hem hatip olarak yer aldı. Bu hutbe Osmanlı'nın ilk bağımsızlık işareti kabul edildi⁹¹. İlk Osmanlı sivil idari biriminin kadıliklar şeklinde olduğu, sancağın askeri bir teşkilatlanmayı temsil ettiği, bu yönüyle de Selçuklu yapılanmasına benzediği söylenebilir. Burada şer'i kuralları ve kanunları iyi bilen, kazada sultanı temsil eden ve kaza biriminin başında yer alan kadılar devlet idaresinin diğer kollarını da denetim altında tuttu. Bu durum Osmanlı merkezi sisteminin temelini oluşturdu⁹².

Osmanlı Devleti'nde uç beylerinin feodal bey gibi davrandıkları dönemde uç beylerine merkezden kadı atanması uygulamasının var olduğuna dair ize rastlamak mümkündür. Hadidi'nin kaydına göre her uç beyine kadı atanır ve bu kadılar sefere katılırdı⁹³.

Rumeli kazaskerliği içinde yer alan Üsküp 1530 tarihli Rumeli vilayeti muhasebe defterine göre Paşa (Sofya) livası sağ kol içinde kaza

⁹⁰ İ.Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1659 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, s.16-17.

⁹¹ İsmet Çetin, *Tursun Fakih: Hayatı Edebi Şahsiyeti Mesnevileri*, İlesam Yay., Ankara 2002, s.9.; Osmanlılar Batı Anadolu'da beylik haline geliş sürecinde toplum sınıflarından biri de fakılardı. İmamlık, hatiplik bazende kadılık gibi dinî-kazaî görevleri ifa eden bu sınıfın en ünlü temsilcisi Tursun Fakı'dır. Tursun Fakı Osman Gazi adına ilk hutbeyi okumuştur. Mehmet Gel, *Kuruluş Devri Osmanlı "Fakı" Zümresinin Tipik Bir Öncüsü: Tursun Fakı*, *OTAM*, sayı:26, Güz 2009, Ankara 2011, s.94.

⁹² Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, YKY, İstanbul, 2010, 1. Basım, s.206.

⁹³ Hadidi, *Tevarih-i Ali Osman*, haz.: Necdet Öztürk, MÜ Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1991, s.88.

statüsünde yer aldı⁹⁴. 1542 tarihli 217 numaralı icmal defterine göre Üsküp'e bağlı 216 karye bulunuyordu⁹⁵.

Üsküp kadılığı XVI. yüzyılda 150-300 akçalık kadılıklar arasında idi⁹⁶. 1521 yılında 130 akçalık kaza statüsünde iken, 1527-28 yıllarında 160 akçe, 16. yüzyıl ikinci yarısında ve 17. yüzyıl üçüncü çeyreğinde 300 akçelik kaza statüsünü korudu⁹⁷.

Üsküp medresesi XVI. yüzyılda Kırklı Medreseler sınıfında yer aldı. Üsküp'te İshak Paşa Medresesi'nden mezun olan Taşköprülüzade bundan sonra İstanbul'daki Kalenderhane Medresesi'ne devam etti⁹⁸. 1661 yıllarında bölgede bulunan Evliya Çelebi ise Üsküp'ün 500 akçelik mevleviyet olduğu ve beş adet naiplikten oluştuğunu kaydeder⁹⁹.

Üsküp Kanunnameleri

Rumeli'de tipik Osmanlı kanunları ile birlikte Bizans ve Slav geleneksel hukuk ve kurumları yer aldı. Pek çok kanunun Osmanlı öncesine uzandığı görülebilir. Rumeli kanunnameleri yörük, müselleme, voyvuk, tatar gruplarına yer verdi. Bu kanunnameler aynı zamanda

⁹⁴ 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri, yayına hazırlayanlar: Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, yayın no: 55, Ankara 2001, s.14-15.

⁹⁵ Galip Çağ, "16. Yüzyıl Ortalarında Makedonya Topraklarının Durumu", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 20, 2011, s. 9.

⁹⁶ 25 akçadan başlayan kasaba kadılıkları başlangıçta 150 akçaya kadar atansa da XVI. Yüzyıl sonlarında 200, 300, 400, 499 akçaya kadar yükseltilmiştir. Yasemin Bayezid, Osmanlı İlmiye Tarkinde İstihdam ve Hareket: Rumeli Kadıaskerliği Ruznamçeleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi (XVI. Yüzyıl), Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009, s.258-231; Üçyüz akça yevmiyeli kadı isterse mal defterdarı olurdu. Üçyüz akçalı kadılıklar maaş olarak daha aşağıda olsa da kanunnameye 500 akçalı mevleviyet derecesinde sayılmıştır. XVI yüzyılda hariç 50 akçalı müderrisin 500 akçalı mevleviyete tayini kaldırılarak bunlar 150 akçalık kadılıklara tayin edilmiştir. 150 akça yevmiyeli bir kadı müderrisliğe geçmek isterse hariç 50 akçalı medrese müderrisi olabiliyordu. Süleymaniye müderrisi olanlardan bazıları Mısır kadılığına tayin edilebiliyordu. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara,1988, s.89.

⁹⁷ Levent Kuru, "XVI. Yüzyılın 2. Yarısında Rumeli Kadılıkları", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, c.8, sayı:2, Aralık 2019, s.269-290.

⁹⁸ Cahit Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, c. I, MÜ İlahiyat Fak. Yay., İstanbul, 2005, s. 123-124.

⁹⁹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c.V, s.3030-3034

reaya-sipahi ilişkileri ve askeri sınıfın diğer üyeleri arasındaki düzenlemeleri kapsadı¹⁰⁰.

Akgündüz'ün yayınladığı kanunnamelerde Üsküp adı, Fatih dönemine tarihlenen çeltük yasağı hükmü suretinde geçer¹⁰¹. Bu yasaknamede, çevrede yer alan bazı kazalar ile birlikte Üsküp'te pirincin zamanında ekilip bakımının yapılması vaktinde hasat edilerek pazara götürülmesi istenir. Burada adı geçen yerlerdeki kadı, sancak beyi ve naipler işi sıkı tutması ve bu konuda herhangi bir aksaklığa meydan vermemesi hususunda sıkıca tembihlenir¹⁰². Üsküp adı Rumeli'ye ait başka hükümde bu kez monopolye sebebiyle geçer. Buna göre, gayrimüslimlerin tabi oldukları subaşılık arazi yerinden başka yere bağ ekmesi yasaklanırken bu kurala uymayanlardan iki öşür alınacağı belirtilir¹⁰³. Üsküp nahiyesi Kalkandelen ile ilgili olarak dönüm başına ödenecek bağ vergisi hakkında hükme rastlanır¹⁰⁴.

Rumeli maden bakımından zengin bir bölgedir. Fatih kanunnamesinde Kratova Maden Kanunnamesi yer alır. Burada maden kuyusunun açılması, kimin ne şekilde hak tasarrufuna sahip olacağı, kuyuyu açanlara ne şekilde ödeme yapılacağı ve varsa bitişikteki kuyu ile

¹⁰⁰ Rumeli sancak kanunnameleri ayrı bir form şeklinde yer alır. Burada tipik kanunî Osmanî ile birlikte Bizans yada Slav geleneksel hukuk ve kurumları yer alır. Pek çok kanunun Osmanlı öncesi uygulandığı görülür. Rumeli kanunnameleri yörük, müselleme, voyvuk, tatar gruplarını içerir. Rumeli kanunnameleri aynı zamanda reaya-sipahi ilişkileri ve askeri sınıfın diğer üyeleri arasındaki düzenleme yer alır. Halil İnalçık, "Kanunname", *Enclypd of İslam*, vol. 4,s.564.

¹⁰¹ Osmanlı literatüründe kanunname belirli konularda sultanın emirlerini kapsayan yasal kayıtlardır. 9/15. yüzyıllarda yasakname terimi de aynı anlama sahipti. Osmanlı imparatorluğunda kanunname çeşitli düzenlemeler yapmak için sıklıkla kullanılan ve genişleyen bir kavram haline geldi. Bununla birlikte kanunname tabiri herhangi bir kanun ki bu sadece sultanın emri-fermanı olarak kullanıldı. Tek bir ferman veya berat tanımlanmış ve konusu sınırlandırılmış bir kanun formu da olabilir. Bunun bütün imparatorlukta, belirli bir bölge ya da belirli bir sosyal grupta uygulanması amaçlanabilir. İnalçık, "Kanunname", *Enclypdia of İslam*, volüme:IV,s.562.

¹⁰² Akgündüz, *Kanunnameler*, c.I, s.408., Müslüman çiftçiler Rumeli'nin farklı bölgelerine pirinç, pamuk gibi zirai ürünleri götürdü. İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, c.I, İş Bankası Yay., İstanbul, 2009, s.203.

¹⁰³ Akgündüz, *Kanunnameler*, c.I, s.411. Monopolye için bakınız: Barkan, Tımar, s.312.

¹⁰⁴ Halil İnalçık-Robert Anhegger, *Kanunname-i Sultani ber Muceb-i Örf-i Osmani*, TTKY, 2. Baskı, Ankara, 2000, s.15.

ilgili yapılacak muamelelere yer verilir¹⁰⁵. Kratova ile ilgili bir başka kanunnameye yine kuyuların ne şekilde açılacağı, madene ulaşıldığında burada çalışanlara hangi oranlarda ödeme yapılacağı ve madende hırsızlık olması durumunda ve çalınan mal yakalandığında yapılması gereken işlemi konu edinir¹⁰⁶. 1475 yılına tarihlenen Kratova maden ve gümüş yasağında ise merkezden gönderilen görevlinin madeni denetleyeceği, buradan elde edilen gümüşün kalheneden çıkarılmayacağı, Dubrovnik'e giden yolcuların yanlarında gümüş götürmeyeceği ve kadı marifeti ile kalpazanlık suçu şer'an ispatlandığında kalpazanlık yapanın asılacağı belirtilmiştir¹⁰⁷. Kalpazanlık ağır suçlardadır.

Madencilik ile ilgili başka bir husus darphanelerdir. Osmanlılar maden bölgeleri ve önemli ticaret merkezlerinde çok sayıda darphane açtı. Fatih döneminde Balkanlarda Serez, Novaberda ve Üsküp'te birer darphane kuruldu¹⁰⁸. Üsküp'te basılan ilk akçe 1422 tarihlidir¹⁰⁹. 16. yüzyıla kadar Osmanlı darphaneleri kullandıkları altın ve gümüşün büyük kısmını Balkan coğrafyasından temin etti. Balkanlarda maden faaliyetleri, 16. yüzyıl ilk yarısında Avrupa kıtasına, Amerika'dan getirilen ucuz gümüş madeni sebebiyle gerileme sürecine girdi. 17. yüzyıla gelindiğinde Üsküp'te ve diğer madenlerde üretim büyük ölçüde azaldı¹¹⁰. 1640 yıllarında Balkanlardaki en büyük madenin yer aldığı Üsküp'te üretim durma noktasına geldi¹¹¹.

Üsküp'ün diğer nahiyeleri Prizren ve Kalkandelen bölgelerine dair kayıtlar, o dönemin önemli tüketim maddelerinden biri olan tuz yasağı hükmü suretinde yer alır¹¹². Tuz yasağına uyulması konusunda gereken özenin gösterilmemesi sancakbeyi, kadılar ve bunların maiyetinde

¹⁰⁵ Akgündüz, *Kanunnameler*, c.1, s. 542-543.

¹⁰⁶ Akgündüz, *Kanunnameler*, c.1, s. 546-547.

¹⁰⁷ Akgündüz, *Kanunnameler*, c.1, s. 549-550.

¹⁰⁸ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, TVYY, 4.basım, İstanbul, 2007, s.38.

¹⁰⁹ Pamuk, *Paranın Tarihi*, s.41.

¹¹⁰ Pamuk, *Paranın Tarihi*, s.151.

¹¹¹ Pamuk, *Paranın Tarihi*, s.151.

¹¹² Akgündüz, *Kanunnameler*, c.1, s. 564.

çalışanlar için sadece görevden alınma sebebi değil, aynı zamanda idama kadar götürebilecek ağır bir suçtur¹¹³.

Balkanlarda maden bakımından zengin başka bir bölge de Semendire sancağına bağlı Sas'tır. II. Bayezid dönemine ait Sas Madeni Kanunnamesi'ni önemli kılan özelliklerden biri madencilikle ilgili pek çok terimin açıklanmış olmasıdır¹¹⁴. II. Bayezid dönemi Prizren Kanunnamesi'nde burada yer alan madenden eskiden beri olageldiği üzere bac ve rüsumlarının alınması, 100 dirhem gümüşten alınacak kalhane vergisi, hubattan, balıktan, koyundan, şaraptan, çukadan ve kömürden alınacak rüsümlar hakkındadır¹¹⁵.

Barkan tarafından neşredilen kanunnamelerde yer alan II.Selim dönemine ait kanunda Üsküb ve Selanik Kanunnamesi aynı başlık altında yer alır. Kanunname metninden anlaşıldığına göre bu metnin kaleme alınma sebebi, reayanın işlediği toprağın öşür veya haraci arazi olup olmadığı konusunda yaşanan bazı sıkıntılar sonucu olduğu yönündedir. Bu sıkıntıların ortadan kaldırılması için metinde İslam toprağının arz-ı öşriye, arz-ı haraciye ve arz-ı memleket olarak üç ana grupta toplandığı belirtilir. Buna göre Üsküb bölgesi de arz-ı memleket ya da arz-ı miri statüsünde yer alır¹¹⁶. Bu tür arazi reayanın mülkü değildir. Reaya, öşür ve çift akçesini ödeyip ölünceye kadar toprağı işler. Öldüklerinde varsa oğulları bu toprağı işlemeye devam eder. 3 yıl üst üste işlenmeyen toprak başkasına tapuya verilir. Bu topraklar şahsi mülk değildir ve vakfedilemez. Kadı bunun için vakfiyename hazırlamış olsa bile bu geçerli değildir¹¹⁷. Devlet bu uygulama ile toprağın verimini düşürücü şekilde parçalanmasını ve toprak satışının spekülatif şekil almasını engellemiş oluyordu¹¹⁸. Bu bağlamda Üsküb, Osmanlı Devleti'nde tımar sisteminin uygulandığı bir yer idi. Tüm servetin ve medeniyetin topraktan kaynaklandığı bir dönemde devletin tüm toprakları kendi toprağı ilan etmesi ve toprağın kullanımı belli kurallar

¹¹³ İnalçık-Anhegger, *Kanunname-i Sultani*, 31-33.

¹¹⁴ Akgündüz, *Kanunnameler*, c. II, s.480-486.

¹¹⁵ Akgündüz, *Kanunnameler*, c. II, s. 472-473.

¹¹⁶ Akgündüz, *Kanunnameler*, c.I, s.298-299

¹¹⁷ Akgündüz, *Kanunnameler*, c.I, s.299.

¹¹⁸ Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, s.131.

çerçevesinde, belli sürelerde ve belirli kişilere devretmesi olağan bir yaklaşımdı¹¹⁹.

Sonuç

Ele geçirildiği tarihten itibaren coğrafi-stratejik konumu, yeraltı-yerüstü kaynakları, bakımından zengin bir bölge olması açısından Üsküp Osmanlı Devleti'nin önemli güzergahlarından biri oldu. Fethedildiği dönemde tüm bu özelliklerin yanı sıra aynı zamanda uç olması açısından da ayrı bir öneme sahipti. Kendisi de Selçuklu'ya uç beylik olarak kurulan Osmanlı, Rumeli topraklarında kuruluşundan itibaren hızla ilerledi. Türk-müslüman nüfusun nakledildiği bölgeye çeşitli yörük grupları da geldi. Bu yörük grupları sadece hayvancılık ile uğraşmadı, daha önce belirtildiği gibi aynı zamanda askeri görevleri de yerine getirdi. Üsküp ve çevresine dair kanunnamelerde; maden, arazi, çeltik ekimi, para basımı ve miri arazi sistemi ile ilgili kanunlar dikkati çeker. Üsküp ve Selanik Kanunnamesi özellikle arazi meselesine tahsis edilmiştir. Burada toprağın hangi durumlarda hangi statüye girdiği ve alınacak vergi ayrıntılı bir şekilde açıklanır. Buna göre miri arazi sisteminin uygulandığı Üsküp merkezîyetçi sistemin hakim olduğu yerlerden biri olarak karşımıza çıkar. Üsküp fethedildiği tarihten itibaren merkezi yönetim politikası ile birlikte yapılan imar ve iskan faaliyetleri ile tipik bir Osmanlı kentine dönüşmüştür.

Kaynakça

- Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, c.I, Fey Vakfı Yay., İstanbul, 1990.
 Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, c.II, Fey Vakfı Yay., İstanbul, 1990.
 Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, 1. Basım YKY, İstanbul, 2010.
 Aktepe, M. Münir, Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye Yerleşmeleri, Edebiyat Fakültesi Tarih Zümresi Doktora Tezi, İÜ Kütüphanesi Tez -1647, İstanbul 1949.
 Aşıkpaşazade, Aşık Paşaoğlu Tarihi, haz. H. Nihal Atsız, Kültür ve Turizm Bak. Yay.

¹¹⁹ Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, s.404.

Aşıkpaşazade, AşıkpaşazadeTarihi, haz.: Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, 1. Basım, Nisan 2013, İstanbul.

Baltacı, Cahit, XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri, c. I, MÜ İlahiyat Fak. Yay., İstanbul 2005.

Barkan, Ö. L., "Tımar", c.XII.I, MEB İA, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979.

Barkan, Ömer Lütfi, Kolonizatör Türk Dervişleri, Hamle Yayınları, İstanbul, 1993.

Barkan, Ömer Lütfi, Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, 1. Cilt, İÜ Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1943.

Barkan, Türkiye'de Toprak Meselesi, "Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları", Gözlem Yay., İstanbul 1980.

Başar, Fahameddin Çirimen Savaşı'nın Balkan Tarihindeki Yeri", Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı), Sayı 12, İstanbul 1998.

Bayezid, Yasemin, Osmanlı İlimiye Tarikinde İstihdam ve Hareket: Rumeli Kadiaskerliği Ruznamçeleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi (XVI. Yüzyıl), Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

Beldiceanu, Niceoara, XIV. Yüzyılda XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar, çev.: M.Ali Kılıçbay, Teori Yay., 1. Baskı, Ankara 1985.

Bilge, Mustafa L., "Arnavutluk", DİA, c.III, TDV Yay., İstanbul 1991.

Bulduk, Üçler, XVI. Asırda Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Sancağı, TTK, Ankara 2013.

Çağ, Galip, "16. Yüzyıl Ortalarında Makedonya Topraklarının Durumu", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, İÜ Edebiyat Fak. Yay., sayı: 20, 2011.

Çetin, İsmet, Tursun Fakih: Hayatı Edebi Şahsiyeti Mesnevileri, İlesam Yayınları, Ankara 2002.

Düzdağ, Ertuğrul, Kanuni Devri Ebussuud Efendi Fetvaları, Kapı Yay., 1. Basım, İstanbul, Haziran 2012.

Emecen, Feridun, "İshak Bey", DİA, c.XXII, TDV Yay., İstanbul 2000.

Ergenç, Özer, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, TVYY, İstanbul, 1. Basım 2012.

Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.V, haz.: Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul 2011.

Gel, Mehmet, Kuruluş Devri Osmanlı "Fakı" Zümresinin Tipik Bir Öncüsü: Tursun Fakı, OTAM, sayı:26, Güz 2009, Ankara 2011.

Gökbilgin, M. Tayyib Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış, İÜEF Yay., İstanbul 1977.

Gökbilgin, M. Tayyib, Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân, İÜEFY, İstanbul 1957.

Gökbilgin, M. Tayyib ,“Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti Livaları Şehir ve Kasabaları”, Belleten, sayı:78, c. XX, TTK Yay., Ankara, 1956.

Gökbilgin, M. Tayyib, XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, İşaret Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007.

Gradeva, Rossitsa, Rumeli Under The Ottomans, 15th- 18th Centuries: Institutions and Communities, Analecta Isisiana LXXVI, The İsis Press, İstanbul 2004.

Hadidi, Tevarih-i Ali Osman (1299-1523), haz.: Necdet Öztürk, Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul 1991.

Halaçoğlu, Yusuf, XIV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, TTK Yay., Ankara 1991.

Hezarfen Hüseyin Efendi, Telhîs’l Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân, haz.:Sevim İlgürel, TTK, Ankara 1998.

İlgürel, Mücteba “Çaka Bey”, DİA, c.VIII, TDV Yay., İstanbul 1993.

İmber,Colin, Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650, çev: Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 1. Baskı, İstanbul 2006.

İnalçık, Halil, Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları, İsam Yay., İstanbul 2010.

İnalçık, Halil , “Eyalet”, DİA, c.11, TDV Yay., İstanbul 1995.

İnalçık, Halil, Fuat Köprülü Armağanı, “Stefan Duşan’dan Osmanlı İmparatorluğuna”, Dil Tarih ve Coğrafya Fak. Yay., 1953.

İnalçık, Devlet-i Aliyye, c.I, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009.

İnalçık, Halil, “Kanunname”, Encyclopaedia of İslam, vol. 4, ed.: E. Van Donzel-B.Lewis-Ch. Pellat, Third İmpression, , E. J. Brill, Leiden 1997.

İnbaşı, Mehmet - Kul, Eyüp , Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp, TTK Yay., Ankara 2018.

İnbaşı, Mehmet, “Üsküp”, DİA, c.42, TDV Yay., İstanbul 2012.

İnbaşı, Mehmet, “Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti”, Türkler Ansk., c.9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.

İnbaşı, “Fetihten İtibaren Üsküb’de Türk Nüfusu”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2 (1995), s. 71-80.

İpşirli, Mehmet, Osmanlı Devletinde Kazaskerlik (XVII. Yüzyıla Kadar), Belleten, LXI/232, Aralık 1997.

Jorga, Nicolae, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c.I, Çev.: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay., İstanbul 2000.

Kılıç, Orhan, “Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı: Beylerbeylikler/Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362/1799)”, c.IX, Türkler Ansk.,Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.

Kommena, Anna Malazgirt’in Sonrası: Alexiad Anadolu ve Balkan Yarımadasına İmparator Alexios Kommenos Dönemi Tarihi, Çev.: Bilge Umar, İnkılâp Yay., İstanbul 1996.

Kitovulos, İstanbul'un Fethi, Türkçesi: Karolidi, Kapı Yay., İstanbul Haziran 2013.

Kunt, İ.Metin, Sancaktan Eyalete 1550-1659 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi, Boğaziçi Ün. Yay., 1. Baskı, Kasım 1978.

Kuru, Levent, "XVI. Yüzyılın 2. Yarısında Rumeli Kadılikları", Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, c.8, sayı:2, Aralık 2019.

Muntaner, Ramon, Chronicle, translated by: Lady Goodenough, Ln Parentheseses Publication, Cambiridge 2000.

Nazif Hoca, " Üsküb", MEB İA, c.13, Kültür ve Turizm Bak., MEB Basımevi, İstanbul 1986.

Nicoloudes, Nicolaos "Bir Tarihi Olayın Açıklanması İle İlgili Sorunlar: Gelibolu'nun Fethi ve Laonikos Chalkokondyles", Çev: Ferhan Kırıldökme Mollaoglu, Tarih Araştırmaları Dergisi, DTCF Yay., c.27, sayı:44, 2008.

Ocak, A. Yaşar, Saru Saltuk Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü, TTK Yay., Ankara 2002.

Orhonlu, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., İstanbul 1967.

Oruç Bey Tarihi, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014.

Ortaylı, İlber, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara 2012.

Öztürk, Yücel, "Osmanlı Klasik Sisteminin Teşekkülü ve Çözülüşü", Türkiye Günlüğü 58, Kasım-Aralık, Ankara 1999.

Öztürk, Yücel, "Osmanlı Balkanı: Tarihi Süreçte Rumeli Beylerbeyliği'nin Kuruluş ve Gelişmesi", Türk Tarihinde Balkanlar, Ed.: Z. İskefiyeli-M. B. Çelik-S. Yazıcı, Sakarya Ün. Yay., Sakarya 2013.

Öztürk, Yücel, "Erken Osmanlı Kaynak Formlarının Yapısal Karakteri Muhtevası ve Osmanlı Tarihi Açısından Önemi: Sultan Birinci Murad'ın Evrenos Bey'e Verdiği İmtiyaz Beratı", Doğu Avrupa Araştırmalarında Kavramlar, Kaynaklar, Metodoloji ve Sanat, 2019 CIEES, Congress of İnternational Eastern Europan Studies, North Makedonya October 2019.

Pakalın, Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB Yay., İstanbul 1983.

Pachymeres, Georges, Bizanslı Gözüyle Türkler, Çev.: İ.B. Barlas, İlgi Kültür Yay., 1. Basım, İstanbul 2009.

Pamuk, Şevket, Paranın Tarihi, TVYY, 4.basım, İstanbul 2007.

Popoviç A., "Üsküb", Encylopedia of İslam, c.X, Leiden 2000.

Tursun Bey, Tarih-i Ebü'l-Feth, Haz.: Mertol Tulum, Baha Matbaası, İstanbul 1977.

Umar, Bilge, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İnkılâp Yay., İstanbul, 1993.

Umar,Bilge, Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi, İnkılap Yay., İstanbul 1998.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Çandarlı Vezir Ailesi, 2. Basım, TTK Basımevi, Ankara 1986.

Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı, TTK Basımevi Ankara 1988.

Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.I, 5. Baskı, TTK Yay., Ankara 1988.

Ünal, Mehmet Ali, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Fakülte Kitabevi, Isparta 1997.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, c. I, Editor: Erhan Afyoncu, Yeditepe Yay., İstanbul 2011.

370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri, yayına hazırlayanlar: Ahmet Özkılınç, Ali Çoşkun, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu, T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, yayın no: 55, Ankara 2001.